

ŽIVOTNÁ SPOKOJNOSŤ A VYBRANÉ OSOBNOSTNÉ PREMENNÉ UČITEĽOV

LIFE SATISFACTION AND SELECTED PERSONAL VARIABLES OF TEACHERS

Marta POPELKOVÁ, Alica ŠIŠKOVÁ, Marta ZAŤKOVÁ

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konstantina Filozofa,
Kraskova ul. 1, 949 74 Nitra, SK
mpopelkova@ukf.sk
mzatkova@ukf.sk

Abstrakt

Práca sa zaoberá konštruktom životnej spokojnosti vo vzťahu osobnostným faktorom u slovenských učiteľov. Cieľom skúmania je analyzovať životnú spokojnosť učiteľov vo vzťahu k vybraným osobnostným črtám. Výskumný súbor tvorilo 197 učiteľov. Pre získanie dát boli použité: Dotazník životnej spokojnosti, NEO-FFI – päťfaktorový osobnostný inventár a RSES – Rosenbergovu škálu sebahodnotenia. U učiteľov sme zaznamenali významné vzťahy medzi životnou spokojnosťou a osobnostnými črtami, s výnimkou otvorenosti voči skúsenosti. Ukázalo sa, že významnými prediktormi životnej spokojnosti sú neurotizmus, extravézia a sebahodnotenie.

Kľúčové slová: životná spokojnosť, sebahodnotenie, osobnosť učiteľa, dimenzie Big Five: neurotizmus, extravézia, otvorenosť voči skúsenosti, prívetivosť, svedomitosť

Abstract

The report deals with the construct of life satisfaction in connection with personality factors in a group of Slovak teachers. The aim is to analyze the life satisfaction of teachers and its correlation with selected personality features. The research sample consisted of 197 teachers. To acquire data we used the life satisfaction questionnaire, the NEO-FFI (five-factor personality inventory), and the RSES (Rosenberger scale of self-esteem). The research revealed a significant correlation between life satisfaction and NEO-FFI personality variables with the exception of openness to experience. It was shown that important predictors of life satisfaction are neuroticism, extraversion and self-esteem.

Key words: life satisfaction, self-esteem, personality of teacher, Big Five personality traits: neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness and conscientiousness

ÚVOD

Približne od 70. rokov 20.st. sa v rozvinutých krajinách objavujú náznaky krízy učiteľskej profesie a vzrastá jej kritika. Rýchlym tempom sa rozvíjajú evaluačné systémy, medzinárodné porovnávanía, vzdelávacie štandardy, ktoré kladú na učiteľov vysoké nároky a vyžadujú, aby boli inovátormi, manažérmi, konzultantmi, výskumníkmi a v neposlednej rade taktiež tvorivými pracovníkmi. Zmeny v legislatíve, nové požiadavky a horlivá kritika smeruje k vyčerpaniu

učiteľov, ktoré môže viesť k „vyhoreniu“ a poklesu záujmu o učiteľskú profesiu u mladej generácie. Súčasný diskurz o profesii učiteľov uvádza, že učitelia nezvládajú zmeny v sociálnom kontexte, nie sú dostatočne pripravení pre konštruovanie nových obsahov, nevedia reagovať na zmeny prostredia, dôsledky sociálnych procesov, vrátane migrácie a multikulturality, na zmeny charakteru detskej populácie a jej vzrastajúcu heterogenitu a ohrozenie drogami, násilím a chorobami (C. Braslawsky, 2001). Európske krajiny však nedisponujú univerzálnym optimálnym modelom vzdelávania učiteľov (O. Orosová, E. Schnitzerová, 2002). Pozornosť odborníkov (M. Zelina, 2000; E. Walterová, 2002; J. Prokop, 2005) sa presúva aj do oblasti prípravného vzdelávania učiteľov, kde sa kladie dôraz na možnosti sociálno-osobnostného rozvoja budúcich učiteľov v priebehu ich pregraduálnej prípravy, ich zosúladenie s humanizáciou výchovy a vzdelávania s akcentom najmä na ľudskú stránku interakcie učiteľ – žiak.

Podľa V. Rosu, I. Turka a M. Zelinu (2000) je v posledných rokoch celková situácia v školstve (pracovná atmosféra, motivácia práce, platové podmienky, výsledky výchovy a vzdelávania) na Slovensku horšia než pred novembrom 1989 a preto apelujú na celkové prebudovanie školského systému. K premene školy je potrebné realizovať zmeny vo filozofii školy (direktívnu školu zmeniť na školu humánnu), zmenu osnov (t. j. aby sa žiaci neučili nepotrebné informácie), zmenu prípravy učiteľov (to zn., aby namiesto vzdelávateľov vychovávali žiakov facilitátori) a zmenu systému riadenia škôl (to zn. decentralizovať riadenie, vypracovať celoštátne štandardy a pod.). Uvedené požiadavky sa premietli v novom zákone o výchove a vzdelávaní, ktorý je účinný od 1. 9. 2008.

V konfrontácii s náročnými požiadavkami zo strany spoločnosti a s kritikou učiteľskej profesie sa prejavuje nespokojnosť samotných učiteľov. Z hľadiska podmienok, v ktorých učitelia pracujú ide o nedostatočné finančné ohodnotenie, zhoršujúce sa pracovné podmienky, nedostatok priestoru na rozvoj svojho pedagogického zamerania, sú učitelia považovaní za nespokojných. Nespokojnosť učiteľov potvrdzuje tiež odchod mladých perspektívnych učiteľov do iných profesií. Na otázku, v čom spočíva nespokojnosť učiteľov, existuje viacero odpovedí. Na opačne orientovanú otázku, čo ovplyvňuje spokojnosť učiteľov so životom, je ťažšie nájsť odpoveď.

Slovenskí autori sa venujú téme životnej spokojnosti v súvislosti so skúmaním zmyslu života, kvality života a subjektívnej pohody. V súčasnosti je badať záujem odborníkov o výskumné sledovanie spokojnosti s jednotlivými oblasťami života, u učiteľov najmä s prácou, finančným ohodnotením a zdravím.

V štúdiu, ktorá je časťou komplexnejšieho výskumného sledovania životnej spokojnosti slovenských učiteľov (životná spokojnosť vo vzťahu k sociálnej opore a demografickým oblastiam, komparácia životnej spokojnosti učiteľov s inými profesiami), sa zameriavame na sledovanie vplyvu osobnostných charakteristík na životnú spokojnosť učiteľov. Naším zámerom je analyzovať životnú spokojnosť učiteľov vo vzťahu k vybraným osobnostným črtám.

CHARAKTERISTIKA ŽIVOTNEJ SPOKOJNOSTI

Spokojnosť so životom je najzákladnejším cieľom, ktorý sa snažia ľudia dosiahnuť. Vo všeobecnosti pojem spokojnosť predstavuje subjektívne kritérium kladného hodnotenia rôznych javov, stavov činností a objektov, vrátane seba samého, pociťované ako príjemný zážitok radosti, úspechu, alebo satisfakcie za doterajšiu prácu, alebo činnosť (Strmeň, Raiskup, 1998).

J. Křivohlavý (2001) považuje životnú spokojnosť za subjektívne kritérium pozitívneho hodnotenia činností a prežívania javov a stavov života človeka a uvádza, že vplyvom

okolností, času a skúseností sa subjektívny pohľad na životnú spokojnosť človeka mení. Koncept životnej spokojnosti je často zamieňaný za subjektívny zdravotný stav. Z blízkyh pojmov sa často definujú: šťastie – chápané ako dlhodobý afektívny stav; pozitívny afekt – definovaný ako pocit radosti; a negatívny afekt – predstavuje prechodný pocit strachu, depresie, starostí apod. (R. H. Lawrence, J. Liang, 1988; W. Pavot, E. Diener, C. R. Colvin, E. Sandvik, 1991).

T. Kollárik, E. Poliaková a A. Ritomský (1987) charakterizujú spokojnosť ako subjektívne hodnotenie situácie vzhľadom na možnosti dosiahnuť zamýšľaný stav. Spokojnosť sa môže s ohľadom na hodnotenie vzťahovať na posudzovanie jednotlivých situácií (napr. hodnotený je vzťah k nadriadenému) alebo celých situačných komplexov (napr. hodnotenie celkovej situácie v zamestnaní).

E. Diener, E. Suh a S. Oishi (1997) uvádzajú, že spokojnosť so životom je založená na porovnaní so štandardom, ktorý si každý človek vytvára sám a preto nie je vhodné merať životnú spokojnosť na základe objektívnych externých kritérií, ktoré stanoví výskumník. To, čo robí človeka v živote spokojným, je založené na jeho individuálnych predstavách. Životná spokojnosť sa často chápe ako jeden z troch kľúčových aspektov subjektívnej pohody, ktorú podľa E. Dienera et al. (1999) sýtia nasledujúce komponenty:

1. životná spokojnosť – predstavuje kognitívny komponent, ktorý zahŕňa subjektívne hodnotenie spokojnosti so svojím životom; ide o úsudky alebo hodnotenie emocionálnych skúseností, ktoré sa v živote osoby udiali v minulosti;
2. pozitívny afekt/rozpoloženie – zahŕňa frekvenciu prežívania pozitívnych emócií,
3. negatívny afekt/rozpoloženie – tento komponent zahŕňa frekvenciu prežívania negatívnych emócií.

Oba emocionálne komponenty – pozitívny a negatívny afekt – sa vzťahujú na momentálne prežívanie situácií a okolností. Uvedené tri aspekty sú známe pod jednotným názvom pôžitkárska (hedonistická) pohoda (R. M. Ryan, E. L. Deci, 2001). Podľa viacerých autorov životná spokojnosť spolu s afektívnymi elementami vytvára relatívne komplexný obraz subjektívnej pohody (F. M. Andrews, S. B. Whitney, 1976; A. R. Herzog, W. L. Rodgers, J. Woodworth, 1982). Podobne A. Grob (1998), M. Blatný (2001) a ďalší autori tvrdia, že koncepcia subjektívnej pohody obsahuje dva hlavné komponenty, kognitívny a emocionálny. M. Blatný (2001) považuje kognitívnu zložku subjektívnej pohody za vedomé hodnotenie vlastného života, čiže životnú spokojnosť. Podľa D. Kováča (2001) predstavuje životná spokojnosť pretrvávajúci intrapsychický emocionálny príjemný stav, ktorý jednotlivec pociťuje vo vzťahu k ľuďom (jednotlivcom, rodine, skupinám), k činnostiam (napr. hry, učenie sa, práca) a vo vzťahu k inštitúciám (napr. školy, politické strany, divadlo).

Za podstatu životnej spokojnosti považuje D. M. Haybron (2005) priaznivý postoj k vlastnému životu a zdôrazňuje, že životnú spokojnosť nemožno redukovať iba na názor či presvedčenie človeka, ide o pociťovanie životnej spokojnosti. Podobne Ch. Sumner (in D. M. Haybron, 2005) uvádza, že spokojnosť so životom vychádza z pozitívneho hodnotenia podmienok svojho života, ktoré jednotlivec oceňuje priaznivo voči svojim normám alebo očakávaniam. D. M. Haybron (2005) vyjadruje rovnicu obsahujúcu faktory, od ktorých závisí spokojnosť jednotlivca so svojím životom: $S = K + O + V$, kde S – *spokojnosť* (trvalá miera šťastia), K – *konštitúcia* (vyjadruje zdedenú stránku celkového šťastia, dispozície k prežívaniu šťastia), O – *okolnosti v živote*, V – *faktory, ktoré ovládame vôľou* (vnútorné okolnosti).

Niektorí autori rozlišujú medzi celkovou spokojnosťou so životom a spokojnosťou v jednotlivých oblastiach, ako sú napr. rodina, práca, zdravie a pod. Podľa I. Plaňavu, K. Rajmicovej a P. Blažkovej (2003) znamená spokojnosť s akoukoľvek oblasťou života vzťah medzi tým, ako jednotlivec vníma svoju reálnu situáciu a aké sú jeho prania a aspirácie v uvažovanej oblasti. Ak je človek dlhodobo spokojný, môže to však viesť k určitej pasivite a k utlmeniu aspirácií a snaženia. Podľa F. Chorváta (1990) životná spokojnosť v každom

prípade závisí od toho, či človek v živote dosiahne ciele zodpovedajúce jeho aspiračnej úrovni. Keď bola jednotlivcovi výchovou vstúpená príliš vysoká aspiračná úroveň, veľké a náročné ambície, ktoré v reálnom živote nemôže dosiahnuť, pociťuje nespokojnosť. Preto človek dochádza k vedomiu spokojnosti so svojím životom vtedy, keď to, čo dosiahol, je viac-menej v súlade s tým, čo od svojho života očakával, resp. čo považuje za dosiahnuteľné zo svojho postavenia. F. Chorvát (1990) uvádza aj vyšší stupeň spokojnosti prichádza podľa uvedeného autora vtedy, ak si človek uvedomuje, že nakoniec dosiahol viac, než pôvodne dúfal a než mohol očakávať.

C. E. Lance et al. (1989) vidia celkovú životnú spokojnosť ako lineárnu aditívnu funkciu spokojnosti v jednotlivých oblastiach. Čím je človek spokojnejší v jednotlivých sférach svojho života, so svojou prácou, rodinou, zdravím a pod., tým je celkovo spokojnejší so svojím životom. Celková spokojnosť so životom je v tomto chápaní daná súčtom spokojnosti v jednotlivých oblastiach života. (K. Hnilica, 2004). J. Fahrenberg et al. (2000) charakterizujú spokojnosť so životom ako individuálne hodnotenie minulých a súčasných podmienok života a očakávanej životnej perspektívy. Pri posudzovaní životnej spokojnosti uvádzajú J. Fahrenberg et al. (2000) desať oblastí života, v ktorých jednotlivec hodnotí individuálnu spokojnosť s každou z nich: zdravie, práca, finančná situácia, voľný čas, manželstvo a partnerstvo, vzťah k vlastným deťom, spokojnosť s vlastnou osobou, sexualita, priatelia/známi/príbuzní a bývanie. Celkovú životnú spokojnosť jednotlivca sýti spokojnosť s jednotlivými oblasťami jeho života.

Podľa Byrnea (2001 in Barrett, Murk, 2006) je životná spokojnosť konštruktom, ktorý nie je možné priamo sledovať a preto je skrytou premennou. Skryté premenné sú definované ako faktory, ktoré musia byť merané nepriamo, čo je založené na operačných definíciách. B. L. Neugarten, R. J. Havighurst a S. S. Tobin (1961 in A. J. Barrett, P. J. Murk, 2006) charakterizujú teoretický rámec poskytujúci operačnú definíciu latentnej premennej životná spokojnosť, ktorú sýti päť premenných:

1. *Nadšenie vs. apatia* – vzťahuje sa k entuziazmu ako odpovedi na život všeobecne a necharakterizuje žiaden špecifický typ aktivity, ako napríklad spoločenská angažovanosť a pod.;
2. *Rozhodnosť a statočnosť* – predstavuje aktívne prijatie osobnej zodpovednosti za svoj život a nie pasívne prijímanie toho, čo sa jednotlivcovi prihodilo;
3. *Kongruencia medzi vytúženými a dosiahnutými cieľmi* – vyjadruje odlišnosť medzi cieľmi, ktoré by človek chcel dosiahnuť a cieľmi, ktoré dosiahol;
4. *Self-koncept* – je založený na súčasných emocionálnych, fyzických a intelektových dimenziách;
5. *Emočné ladenie* – vzťahuje sa k optimizmu a šťastiu a k ďalším pozitívnym afektívnym reakciám.

Podľa A. Groba (1998) pojem subjektívna životná spokojnosť zahŕňa na jednej strane šťastie, spokojnosť so životom, sebou samým a pozitívnu stránku života a na strane druhej, nízke sebavedomie, malé uspokojenie alebo negatívne stránky života. H. L. Meadow et al. (1992) chápu životnú spokojnosť ako funkciu porovnania medzi vnímanými životnými úspechmi a súborom evokovaných štandardov. Pod štandardmi rozumejú druhotné zdroje (napr. životné úspechy známych, priateľov, minulé zážitky) a iné formy noriem, ktorými sú napríklad štandardy založené na ideálnych, očakávaných, tolerovateľných výsledkoch.

Ako uvádza R. A. Emmons (1996 in L. Lejková, 2001), rovnako J. C. Brunstein (1993 in Lejková, 2001), úspešné usilovanie sa o osobne významné ciele má centrálny význam pre rozvoj a udržanie životnej spokojnosti a emocionálnej pohody. So životnou spokojnosťou súvisia i hodnoty človeka. Rovnaké podmienky nepredikujú životnú spokojnosť u každého človeka rovnako. To, čo predikuje životnú spokojnosť jednotlivca, odzrkadľuje do istej miery jeho priority. (S. Oishi, E. Diener, E. Suh, R. E. Lucas, 1999; J. C. Brunstein et al., 1998).

Okrem hodnôt a cieľov v spojení s problematikou životnej spokojnosti možno v literatúre nájsť modely, ktoré považujú za prediktory spokojnosti so životom osobnosť alebo situáciu (K. C. Land, 1999; M. J. Stones, T. Hadjistavropoulos, H. Tuuko, A. Kozma, 1995; R. Veenhoven, 1996). D. Watson (2000) predstavuje dva typy prístupov charakterizujúcich vzťah osobnosti a situácie. „Top-down“ prístup zdôrazňuje rolu individuálnej odlišnosti osobnosti v pociťovaní spokojnosti. Na druhej strane „bottom-up“ prístup sa zameriava na úlohu situácií, udalostí a kontextov vo vzťahu k celkovej spokojnosti.

Vzhľadom k stabilite životnej spokojnosti zastáva časť odborníkov (D. T. Lykken, A. Tellegen, 1996; A. Tellegen et al., 1988) názor, že životná spokojnosť je do veľkej miery dedičná. Genetický vplyv na životnú spokojnosť však určuje hranice, v rámci ktorých môže dochádzať k zmenám vzhľadom na meniaci sa vek človeka. Ľudia sa zvyknú prispôbiť zmenám v životných situáciách, v ktorých dočasne vzniká zvýšenie či zníženie životnej spokojnosti (P. Brickman, D. Coates, R. Janoff-Bulman, 1978; B. Headey, A. Wearing, 1989; D. Kahneman, 1999).

Ini autori (F. M. Andrews, S. B. Whitney, 1976; A. Campbell, P. E. Converse, W. L. Rodgers, 1976; B. Headey, A. Wearing, 1989) uvádzajú, že životná spokojnosť ma tendenciu zostať stabilnou. Tento predpoklad objasňujú viaceré modely, napr. *model dynamického equilibria* (B. Headey, A. Wearing, 1989), *homeostatický model* (R. A. Cummins, 2000) vychádzajúce z *teórie adaptácie* (H. Helson, 1964), v ktorej P. Brickman, D. Coates a R. Janoff-Bulman (1978) uvádzajú, že dôležité životné udalosti ako výhra v lotérii alebo ochrnutie len dočasne ovplyvnia životnú spokojnosť, pretože proces habituácie naruší vplyv dobrého/zlého osudu. Keď od doby významnej udalosti uplynie viac času (podľa výskumu spomínaných autorov čas do jedného roka), ľudia majú možnosť celkovo zväziť, do akej miery dané udalosti zmenili ich život.

Iné výskumy naznačujú, že adaptácia na situácie je často neúplná; rast či pokles spokojnosti so životom sa pohybuje späť smerom k pôvodnej počiatočnej úrovni životnej spokojnosti, ale nedosiahne ju úplne (R. A. Easterlin, 2003). Počas dlhšej doby sa môže adaptácia na rôzne situácie nahromadiť a zmeniť typickú úroveň životnej spokojnosti konkrétneho človeka. Niektorí jednotlivci zostávajú ďaleko od svojej počiatočnej úrovne životnej spokojnosti aj po mnohých rokoch od významnej udalosti v ich živote (R. A. Easterlin, 2003).

OSOBNOSŤ VO VZŤAHU K ŽIVOTNEJ SPOKOJNOSTI

Spokojnosť so životom predikuje súhra viacerých činiteľov. Vo výskumných sledovaniach sa pozornosť koncentruje na identifikovanie determinantov, ktoré vo významnej miere prispievajú a ovplyvňujú spokojnosť so životom (J. Fahrenberg, et. al, 2001; D. K. Mroczek, A. Spiro, 2005; R. A. Emmons, E. Diener, 1985; F. K. Willits, D. M. Crider, 1988 a ďalší). Na spokojnosť so životom jednotlivca vplyvajú obvykle dve skupiny faktorov: osobnosť a prostredie. Keďže niektoré zistenia poukázali na nevýznamný vzťah medzi životnou spokojnosťou a vonkajšími faktormi (F. M. Andrews, S. B. Whitney, 1976), výskum životnej spokojnosti sa viac zameriaval na trvalé osobnostné rysy, ktoré by mohli mať na tento konštrukt výraznejší vplyv.

DIMENZIE BIG FIVE A ŽIVOTNÁ SPOKOJNOSŤ

Teoretická diskusia naznačuje významné prepojenie medzi osobnostnými dimenziami Big Five a životnou spokojnosťou. R. R. McCrae a P. T. Jr. Costa (1991) navrhli dva základné typy vysvetľovania týchto spojení:

- a/ *temperamentové vysvetlenie* – zdôrazňuje priamu asociáciu medzi osobnosťou a životnou spokojnosťou na základe endogénnych biologických procesov;
- b/ *inštrumentálne vysvetlenie* – zdôrazňuje úlohu mediátorov ako skutkov správania a okolností v spojení medzi osobnosťou a životnou spokojnosťou.

Uvedené vysvetlenia zohrávajú dôležitú úlohu v zmysle kauzálnych súvislostí medzi špecifickou oblasťou životnej spokojnosti a životnou spokojnosťou. Spojenie medzi spokojnosťou s jednotlivými oblasťami života a celkovou životnou spokojnosťou je však nepriame, a to z dôvodu vplyvu tretej premennej – osobnosti (D. Heller, R. Ilies, D. Watson, 2004).

D. Watson (2000) sledoval, či osobnostné premenné Big Five predikujú negatívnu afektivitu (negatívne emočné ladenie) a pozitívnu afektivitu (pozitívne emočné ladenie). Okrem otvorenosti voči skúsenosti všetky osobnostné charakteristiky Big Five mali vzťah s pozitívnym i negatívnym emočným ladením. Najvýznamnejší vzťah sa zistil pri neurotizme a extravertzii. Podobne A. P. Brief (1998) a R. E. Lucas et al. (2003) tvrdia, že negatívne a pozitívne emočné ladenie je „lepidlom“ neurotizmu a extravenzie. Uvedené vzťahy naznačujú, že dané dve osobnostné črty predstavujú trvalé afektívne dispozície, ktoré majú priamy vplyv na životnú spokojnosť (D. Watson, 2000).

Extraverzia vykazuje pozitívny vzťah so životnou spokojnosťou a neurotizmus negatívny (K. M. DeNeve, H. Cooper, 1998; R. A. Emmons, E. Diener, 1985; P. C. L. Heaven, 1989; U. Schimmack, P. Radhakrishnan, S. Oishi, V. Dzokoto, S. Ahadi, 2002). Dôležitosť extravenzie vo vzťahu k životnej spokojnosti môže byť však nadhodnotená, pretože ako sa zistilo, neurotizmus má silnejší vzťah so životnou spokojnosťou ako extraverzia (M. DeNeve, H. Cooper, 1998; P. M. Hart, 1999; P. C. L. Heaven, 1989; P. S. Schmutte, C. D. Ryff, 1997). To znamená, že životná spokojnosť súvisí vo väčšej miere s emocionálnou labilitou jednotlivca, než s jeho extrovertovanou prirodzenosťou. Na druhej strane priateľnosť, svedomitosť a otvorenosť voči skúsenosti sa považujú za nepriame alebo inštrumentálne činitele ovplyvňujúce životnú spokojnosť (R. R. McCrae, P. T. Costa, 1991) a môžu podporiť určité životné situácie, ktoré zvyšujú pozitívny afekt alebo znižujú negatívny afekt, čo potom ovplyvňuje celkovú životnú spokojnosť. Napríklad, svedomití ľudia majú väčšiu šancu zažiť situácie, ktoré sú pozitívnejšie, pretože ich výkonnosť a schopnosti podporujú úspech, čo prispieva k životnej spokojnosti. Svedomitosť môže mať taktiež priamy vplyv na životnú spokojnosť. Iní autori (M. DeNeve, H. Cooper, 1998; P. S. Schmutte, C. D. Ryff, 1997) uvádzajú, že svedomitosť má silnejší vzťah k životnej spokojnosti ako extraverzia, čo podobne ako v prípade predchádzajúceho vzťahu emocionálnej lability a životnej spokojnosti naznačuje, že významnosť extravenzie pre životnú spokojnosť sa môže preceňovať. Napriek zisteniam R. R. McCraea a P. T. Jr. Costu (1991) poukazujúcim na silnejší vzťah medzi životnou spokojnosťou a svedomitosťou než s extravenziou, uvedení autori tvrdia, že svedomitosť ovplyvňuje životnú spokojnosť len nepriamo.

Aj keď všetkých päť osobnostných dimenzií má vplyv na životnú spokojnosť (R. R. McCrae, P. T. Costa, 1991), je stále nejasné, či sú najsilnejšími determinantami životnej spokojnosti neurotizmus, extraverzia alebo svedomitosť.

O vysvetlenie tesných príčinných vzťahov medzi osobnostnými charakteristikami neurotizmus, extraverzia a životnou spokojnosťou sa pokúšajú teórie (G. J. Feist et al., 1995; U. Schimmack et al., 2002) nazvané ako „top down“ prístupy, ktoré zdôrazňujú úlohu osobnostných dispozícií alebo osobnostných črt vo vytváraní odlišností v životnej spokojnosti (a iných premenných subjektívnej pohody) jednotlivca (E. Diener, 1984; D. Heller, D. Watson, R. Ilies, 2004).

SEBAHODNOTENIE A ŽIVOTNÁ SPOKOJNOSŤ

Pozitívne hodnotenie vlastnej osoby patrí k hlavným predpokladom životnej spokojnosti (M. Blatný, L. Osecká, M. Hrdlička, 1998; T. Kollárik, E. Sollárová et al., 2004). Súvislosť medzi sebahodnotením a životnou spokojnosťou je zvlášť výrazná v tzv. individualistických spoločnostiach, typických pre západnú kultúru, kde je kladné hodnotenie vlastného života spojené s rozvíjaním vlastného ega, autonómie, sebahodnotením, úspechom a sebahodnotením sa odvodzuje predovšetkým od všeobecnej schopnosti vyrovnávať sa so životom a od výkonnej stránky správania. (E. Diener, M. Dienerová, 1995).

Korelácia medzi sebahodnotením a životnou spokojnosťou sa v rôznych výskumných súboroch pohybuje medzi hodnotami 0.5 až 0.7 (napr. M. Blatný, 2000; E. Diener, M. Diener, 1995; R. A. Emmons, E. Diener, 1985; P. Macek, L. Osecká, 1992; E. Koubeková, 2005). Ak hľadáme zdroje sebahodnotenía na základe sebahodnotenía na adjektívnych škálach, najlepším prediktorom vysokého sebahodnotenía adolescentov je podľa M. Blatného (2001) charakteristika „úspešný“. Podľa uvedeného autora je vzťah medzi sebahodnotením a životnou spokojnosťou tesný, avšak variabilita oboch premenných je spoločná maximálne z päťdesiatich percent, pretože človek môže byť spokojný so svojím životom a súčasne nespokojný so sebou. M. Blatný, M. Jelínek, J. Blížkovská a H. Klimusová (2004) zistili, že vzťah medzi sebahodnotením a životnou spokojnosťou je relatívne slabý. Sebahodnotenie a spokojnosť so životom sú vo vzťahu k emocionálnej stabilite, extravertzii, svedomitosti; odlišujú sa vo vzťahu k prívetivosti, ktorá koreluje so životnou spokojnosťou, ale nie so sebahodnotením. Sebahodnotenie a životná spokojnosť sú spojené s odlišnými stránkami osobnosti (M. Blatný, 2001). Osoby s vysokým sebahodnotením sú charakterizované predovšetkým psychickou odolnosťou a tvrdosťou. Životná spokojnosť je na rozdiel od sebahodnotenía spojená najmä s afiliantnými charakteristikami. Niektoré vzťahy medzi osobnostnými charakteristikami a sebahodnotením a životnou spokojnosťou sa líšia v závislosti od pohlavia.

Vzťah sebahodnotenía a životnej spokojnosti k extravertzii, emocionálnej stabilite a svedomitosti a súvislosť medzi životnou spokojnosťou a prívetivosťou zistili V. S. Y. Kwan, M. H. Bond a T. M. Singelis (1997). Uvedené vzťahy sa preukázali ako validné pre vzorky rôznych kultúr, ako USA a Hong Kong. M. Blatný (2001) dospel k podobným výsledkom a u českých adolescentov zistil vzťah medzi životnou spokojnosťou a všetkými osobnostnými črtami Big Five. K temperamentovým rysom osobnosti majú sebahodnotenie a životná spokojnosť obdobné vzťahy: extravertované a stabilné osoby sú spokojnejšie so svojím životom a majú i vyššie sebahodnotenie než introverti a labilné osoby (M. Blatný, L. Osecká, M. Hrdlička, 1998). Extravertzia a neurotizmus ako črty s biologickým základom, ktoré čiastočne reprezentujú emócie (negatívne v neurotizme, pozitívne v extravertzii), ovplyvňujú sebahodnotenie a životnú spokojnosť priamo, zatiaľ čo svedomitosť ovplyvňuje spokojnosť so životom nepriamo (inštrumentálne). V prípade extrovertov, u ktorých základný znak správania je vytvorený sociabilitou, pocit vlastnej hodnoty a spokojnosti so sebou môže byť výsledkom vyššieho počtu sociálnych kontaktov, vrátane pozitívneho feedback-u, ktorý z daných sociálnych kontaktov vyplýva (R. R. McCrae, P. T. Costa, 1991). J. Kohoutek (1997) upozorňuje na možný vplyv hodnotenia seba na život človeka a uvádza, že jednotlivec musí mať pocit, že v tomto svete nezaniká, aby bol v dnešnom zložitom svete spokojný. Človek nemôže spokojne žiť bez istoty, že jeho existencia má zmysel a hodnotu. Aj z tohto dôvodu považujeme sebahodnotenie za významný faktor ovplyvňujúci spokojnosť človeka so životom.

VÝSKUM

Cieľom výskumu je analyzovať životnú spokojnosť učiteľov vo vzťahu k ich osobnostným vlastnostiam a zistiť, ktoré faktory u učiteľov prispievajú, resp. neprispievajú k pocit'ovaniu ich spokojnosti.

VÝSKUMNÝ SÚBOR

Výskumný súbor tvorilo 197 učiteľov (ZŠ, SŠ) z miest a obcí západného Slovenska . Mužov bolo 88 (43,3 %), žien 109 (56,7 %) s priemerným vekom 41,65 rokov. Vo vekovej skupine 23–32 rokov sa nachádzalo 26 respondentov, 33–45 rokov 71 a 100 učiteľov v skupine od 45–65 rokov. Podľa rodinného stavu bolo 155 vydatých / ženatých, 29 slobodných, 3 ovdovení a 10 rozvedených respondentov.

POUŽITÉ METÓDY

Aplikovali sme Dotazník životnej spokojnosti (DŽS) autorov Fahrenberg, J., Myrtek, M., Schumacher, J., Brähler, E. (2001), ktorý umožňuje zachytenie individuálnej spokojnosti v desiatich životných oblastiach: zdravie (ZDR), práca a zamestnanie (PAZ), finančná situácia (FNC), voľný čas (VLC), manželstvo a partnerstvo (MAN), vzťah k vlastným deťom (DET), vlastná osoba (VLO), sexualita (SEX), priatelia, známi a príbuzní (PZP), bývanie (BYV). Súčet položiek tvorí celkovú hodnotu DŽS ako indexu celkovej životnej spokojnosti. Životná spokojnosť je definovaná ako individuálne posúdenie minulých a súčasných životných podmienok a perspektívy do budúcnosti. Škálové hodnoty charakterizujú relatívne trvalé sebahodnotenie.

Osobnostné charakteristiky sme sledovali prostredníctvom NEO-FFI päťfaktorového osobnostného inventára (autori P. T. Costa a R. R. McCrae), preklad slovenského vydania I. Ruisel, P. Halama (2001), ktorý meria päť všeobecných dimenzií osobnosti: neurotizmus, extraverziu, otvorenosť voči skúsenosti, prívetivosť a svedomitosť.

Sebahodnotenie sme merali Rosenbergovou škálou sebahodnotenia (RSES), autora M. Rosenberga (1979), ktorú do slovenčiny preložila E. Ficková.

Zo štatistických metód sme použili: metódy deskriptívnej štatistiky (aritmetický priemer a smerodajnú odchýlku), metódu korelačnej analýzy (Pearsonov korelačný koeficient a Spearmanov korelačný koeficient) a metódu regresnej analýzy. Pearsonov korelačný koeficient sme zvolili v prípade potvrdenia rovnomerného rozloženia dát; Spearmanov korelačný koeficient v prípade, keď sa rovnomerné rozloženie dát nepotvrdilo. Normálne rozloženie dát sme zistili prostredníctvom Kolmogorovho-Smirnovho testu normality. Údaje sme spracovali počítačovým programom SPSSWin8.0.

VÝSLEDKY

Výsledky získané NEO-FFI – päťfaktorovým osobnostným inventárom a RSES – Rosenbergovou škálou sebahodnotenia poskytujú nasledovné priemerné hodnoty v sledovaných premenných, a to od osobnostnej črty s najvyššou hodnotou po osobnostnú črtu s najnižšou hodnotou: svedomitosť 34.29, sebaocenenie 32.18, prívetivosť 32.02, extraverzia 29.95, otvorenosť voči skúsenosti 26.09 a neurotizmus 21.55 (tab. 1). Učiteľov môžeme

charakterizovať prívlastkami svedomití, prívetiví, extravertovaní, emocionálne stabilní, „konzervatívni“ a menej otvorení voči skúsenosti.

Vo výskume sme sledovali, aké osobnostné črty súvisia so životnou spokojnosťou (tab. 2). Predpokladali sme, že každá vybraná osobnostná črta bude významne prispievať k životnej spokojnosti učiteľov. Po vyhodnotení údajov z NEO-FFI a Dotazníka životnej spokojnosti sme zistili významný pozitívny vzťah medzi životnou spokojnosťou a extravertiou učiteľov, prívetivosťou, svedomitosťou i významný pozitívny vzťah medzi životnou spokojnosťou a sebahodnotením učiteľov. Zaznamenali sme významný negatívny vzťah medzi životnou spokojnosťou a neurotizmom učiteľov. Nepotvrdil sa vzťah medzi životnou spokojnosťou a otvorenosťou voči skúsenosti.

Ďalej sme sa zamerali na posúdenie sily vzťahu medzi celkovou životnou spokojnosťou a vybranými osobnostnými premennými a sme zisťovali, na základe ktorých osobnostných črt možno predikovať životnú spokojnosť u učiteľov. F testom sme overovali, či osobnostné faktory predikujú celkovú životnú spokojnosť učiteľov. Na hladine významnosti $p < 0.001$ sa potvrdilo, že osobnostné faktory predikujú celkovú životnú spokojnosť. Determinanty zahrnuté v modele dokážu vysvetliť 42.2% variability celkovej životnej spokojnosti učiteľov, pričom adjustovaný index determinácie korigujúci vplyv počtu prediktorov a veľkosť indexu determinácie výrazne neznižil vysvetliteľnú variabilitu celkovej životnej spokojnosti v danej vzorke (tab. 3).

Viacnásobnou regresnou analýzou sme zistili, že neurotizmus predikuje celkovú životnú spokojnosť na hladine významnosti ($p < 0.01$), extravertzia ($p < 0.01$) a sebaocenenie predikuje celkovú životnú spokojnosť ($p < 0.05$). Ostatné premenné zahrnuté v modele sa v prípade celkovom životnej spokojnosti nepreukázali ako významné (tab. 4).

Prediktormi životnej spokojnosti sú emocionálna stabilita, extravertzia a pozitívne sebahodnotenie.

Tabulka 1

Priemerné hodnoty a smerodajné odchýlky osobnostných črt učiteľov

Učítelia	N	AM	SD
Neurotizmus	197	21.55	6.71
Extraverzia	197	29.95	5.84
Otvorenosť voči skúsenosti	197	26.09	4.84
Prívetivosť	197	32.03	5.38
Svedomitosť	197	34.29	6.57
Sebahodnotenie	197	32.18	4.78

Legenda: N – počet respondentov, AM – priemerné hodnoty, SD – smerodajné odchýlky

Tabulka 2

Korelácie osobnostných črt a celkovej životnej spokojnosti (Spearmanov koeficient korelácie – N, O, P, S; Pearsonov koeficient korelácie – E, Se)

Profesia		N	E	O	P	S	Se
U	CŽS	-.529***	.464***	.038	.329***	.239***	.425***

Legenda: CŽS – celková životná spokojnosť, N – neurotizmus, E – extravertzia, O – otvorenosť voči skúsenosti, P – prívetivosť, S – svedomitosť, Se – sebahodnotenie, *** $p < 0.001$

Tabulka 3

Výsledky viacnásobnej lineárnej regresie pre závislú premennú celková životná spokojnosť a nezávislé premenné neurotizmus, extraverzia, otvorenosť voči skúsenosti, prívetivosť, svedomitosť, sebahodnotenie

Profesia	Model	R	R ²	R ² adj.	F	P
Učiteľia	1	.650	.422	.404	23.117	.000

Legenda: R – koeficient mnohonásobnej korelácie, R² - index determinácie, R² adj. – adjustovaný index determinácie, F- hodnota pre celkový F-test, p- signifikancia pre celý F- test

Tabulka 4

Odhady regresných koeficientov pre závislú premennú celková životná spokojnosť

Model		Unstandard.	SD	Standard.	t	p
		Coefficients		Beta		
CŽS	(konštanta)	195.357	21.358		9.147	.000
	Neurotizmus	-1.900	.332	-.366	-5.722	.000***
	Extraverzia	2.063	.397	.346	5.193	.000***
	Otvor. v. s.	-.798	.418	-.111	-1.911	.058
	Prívetivosť	.466	.439	.072	1.062	.289
	Svedomitosť	-.388	.391	-.073	-.993	.322
	Sebahodnotenie	1.130	.555	.155	2.035	.043*

Legenda: CŽS – celková životná spokojnosť

*p <0.05 **p <0.01 ***p <0.001

DISKUSIA

Učiteľov našej výskumnej vzorky možno charakterizovať ako svedomitých, prívetivých, extravertovaných, emocionálne stabilných, „konzervatívnych“ a menej otvorených voči skúsenosti.

Výskum preukázal významný vzťah medzi životnou spokojnosťou a dvomi sledovanými osobnostnými črtami: prívetivosťou a svedomitosťou. Vysoká miera prívetivosti učiteľov, t. j. altruistické, priateľské správanie, chápanie a porozumenie druhým, sklon dôverovať ľuďom, je vo vzťahu k životnej spokojnosti. Na životnú spokojnosť učiteľov má významný vplyv i svedomitosť. Vzťah k práci, aktívny proces plánovania a realizovanie úloh prispieva k pocitu životnej spokojnosti učiteľov. Na základe uvedených výsledkov možno usudzovať, že cieľavedomí, ctížiadosťiví, vytrvalí a spoľahliví pedagógovia dosahujú vyššiu spokojnosť so životom. Podľa R. R. McCraeho a P. T. Jr. Costu (1991) svedomití ľudia majú viac príležitostí zažiť pozitívne situácie, pretože dosiahnuté úlohy či ciele podporujú úspech a tým zvyšujú i spokojnosť so životom. Pri sledovaní vzťahov osobnostných faktorov a pracovnej výkonnosti sa svedomitosť preukázala ako efektívny prediktor pracovnej úspešnosti (M. R. Barrick, M. K. Mount, 1991; R. L. Piedmont, R. R. McCrae, P. T. Costa, 1992). Naše zistenie – významný vzťah svedomitosti k životnej spokojnosti – podporujú výskumy viacerých autorov, ktoré potvrdili silný vzťah medzi svedomitosťou a životnou spokojnosťou jednotlivcov (K. M. DeNeve, H. Cooper, 1998; P. S. Schmutte, C. D. Ryff, 1997). Citovaní autori uvádzajú, že medzi svedomitosťou a životnou spokojnosťou sa preukázal silnejší vzťah ako medzi extravertiou a spokojnosťou so životom a preto, ako sme uviedli, sa dôležitosť extravertie vo vzťahu k životnej spokojnosti môže preceňovať. Prívetivosť je dimenzia, ktorá zachytáva interpersonálne správanie. Učiteľia našej výskumnej vzorky dosiahli vysoké skóre v danej osobnostnej črte a zistili sme tiež významný vzťah medzi prívetivosťou a životnou

spokojnosťou. Z hľadiska daných výsledkov možno konštatovať, že altruistickí, chápvajú učitelia sú so svojim životom spokojní. Pozitívny pól faktora prívetivosť charakterizuje i pocitové, mravné a charakterné správanie (M. Hřebíčková, 1999). Možno usudzovať, že charakteristiky ako mravnosť a poctivosť prispievajú k životnej spokojnosti učiteľov. Podobné výsledky uvádzajú R. R. McCrae a P. T. Costa (1991). Prívetivosť sa v ich výskume preukázala ako nepriamy činiteľ ovplyvňujúci životnú spokojnosť. Prívetivosť môže v určitých situáciách zvýšiť pozitívne emócie a tým ovplyvňuje i celkovú životnú spokojnosť.

Zaznamenali sme významný pozitívny vzťah medzi extravertiou a životnou spokojnosťou učiteľov. Na základe daného zistenia možno konštatovať, že spoločenský, aktívni, komunikatívni učitelia sú so svojim životom spokojnejší. Optimistický pohľad učiteľov na život vedie tiež k ich spokojnosti. K. Hnilica (2004) považuje extravertiou a optimizmus za spoločné faktory ovplyvňujúce spokojnosť človeka v jednotlivých oblastiach života, ako napr. spokojnosť s vlastnou osobou, spokojnosť s prácou, bývaním, sexualitou, priateľmi a pod. K. Paulík (1999) zistil, že extravertované a optimistické učiteľky, ktoré považujú svoju prácu za zmysluplnú, sú spokojnejšie. Naše zistenia sú v súlade s viacerými zahraničnými i domácimi výskumami, ktoré uvádzajú, že extravertiou má pozitívny a neurotizmus negatívny vzťah so životnou spokojnosťou (R. A. Emmons, E. Diener, 1985; P. C. L. Heaven, 1989; D. Watson, 2001; E. Koubeková, 2005; K. Hnilica, 2004). Neurotizmus súvisí s negatívnym emočným ladením a extravertiou s pozitívnym (A. P. Brief, 1998; A. Tellegen et al., 1988; R. E. Lucas et al., 2003). Uvedené osobnostné črty sú považované za trvalé dispozície, ktoré priamo ovplyvňujú životnú spokojnosť (D. Watson, 2000). Vzhľadom na silnejší vzťah medzi neurotizmom a životnou spokojnosťou u učiteľov nášho výskumného súboru je možné sa domnievať, že spokojnosť so životom súvisí u učiteľa vo väčšej miere s emocionálnou stabilitou ako s jeho aktivitou a spoločnosťou. Podobné zistenia uvádzajú K. M. DeNeve a H. Cooper (1998), P. M. Hart (1999), P. C. L. Heaven (1989) a iní.

Z hľadiska priemerných hodnôt neurotizmu v súbore učiteľov ($AM = 21.55$) môžeme usudzovať, že učitelia sa približujú skôr k pólu tejto dimenzie charakterizovanej psychickou stabilitou a vyrovnanosťou. Osoby s nízkym skóre danej charakteristiky sa opisujú ako kľudní, bezstarostní, ktorých stresujúce situácie nevyvedú ľahko z miery. U emocionálne stabilných jednotlivcov sa neprejavujú časté pocity zahanbenia, neistoty, nervozity či úzkosti. Výsledky viacerých výskumov uvádzajú u učiteľov vyššie skóre neurotizmu a udávajú nasledovné percentuálne zastúpenie neurotických učiteľov v súboroch jednotlivých výskumov: 31 % (J. Průcha, 1997), 42 % (M. Zelina, 1996), 47 % (M. Langová, M. Kodým, 1987). Možno sa stretnúť i s názormi, ktoré považujú neurotizmus za charakteristickú črtu osobnosti učiteľa (P. Knotek, J. Šípek, 1987). Z pohľadu rokov uvedených údajov možno uvažovať o klesajúcom trende príznakov neurotizmu u učiteľov. Daný trend podporujú i naše výskumné zistenia. Výsledky korelácií poukazujú na významný vzťah medzi neurotizmom, extravertiou a životnou spokojnosťou učiteľov. V prípade neurotizmu sa potvrdil negatívny vzťah danej osobnostnej črty s pociťovaním životnej spokojnosti. Na základe potvrdenia hypotézy usudzujeme, že psychická stabilita prispieva k životnej spokojnosti učiteľa. Predpokladáme, že intenzívne prežívanie strachu, obáv alebo smútku negatívne ovplyvňuje životnú spokojnosť učiteľov našej výskumnej vzorky.

Zaznamenali sme nízku mieru otvorenosti voči skúsenosti. Jednotlivci s nízkym skóre osobnostnej dimenzie otvorenosť voči skúsenosti majú sklon správať sa konvenčne a zastávať konzervatívne postoje, dávajú prednosť známemu a osvedčenému. Ťažšie prijímajú nové riešenia problémov, neocenujú, že sa môžu o sebe niečo nové dozvedieť a reagujú negatívne na techniky, ktoré vyžadujú predstavivosť (M. Hřebíčková, 1999). Jednotlivci dosahujúci vysokú mieru otvorenosti voči skúsenosti majú živú predstavivosť, široké záujmy, sú zvedaví, vnímavejší voči vnútorným pocitom, uprednostňujú rozmanitosť.

Otvorenosť voči skúsenosti považujeme za jeden z aspektov tvorivo-humanistickej koncepcie výchovy a vzdelávania, ktorá u učiteľov kladie dôraz na citlivosť voči podnetom, tvorivý prístup vyžadujúci zvedavosť a záujem o nové nápady (M. Zelina, 1996; J. Dargová, 2001).

Z výsledkov v súbore učiteľov možno uvažovať o menšej ochote k zmenám, ako to uvádza napr. aj B. Kosová (2003), zvlášť u vekovo starších učiteľiek, ktoré prevažovali aj v našom výskumnom súbore i tendencii zastávať skôr konzervatívne postoje, správať sa konvečne. Podľa I. Sarmány Schullera (2001) pre inovatívnosť a ochotu riskovať v situáciách je potrebná ochota prekročiť zaužívané návyky a stereotypy a vyrovnáť sa s neistotou v sociálnych situáciách. Možno uvažovať tiež o nízkej motivácii učiteľov k zmenám, učeniu sa novému, pretože sa od nich doteraz len málo odvíjal ich kariérny a platový postup. V učiteľskej profesii je badať fluktuáciu – pedagógovia opúšťajú svoje zamestnanie a volia inú profesijnú sféru. S. Kariková (2005) sledovaním motivácie a fluktuácie v učiteľskom povolání zistila, že učiteľky z praxe ako aj budúce učiteľky uviedli za najdôležitejší dôvod pre zmenu povolania nedostatočné finančné ohodnotenie.

Rozvoj otvorenosti voči novým skúsenostiam učiteľov môžu podporiť intervenčné programy alebo kurzy zamerané na tréning spôsobilostí tvorivého myslenia. Metódy podporujúce rozvoj tvorivosti a tvorivej osobnosti popisujú napr. M. Zelina (1995), V. Salbot a G. Sabolová (1998) a iní. S. Hermochová (1981), M. Popelková, V. Popelka (1999), M. Bratská (2001), M. Popelková, E. Sollárová, M. Zaťková (2003) upozorňujú na účinok sociálno-psychologického výcviku, resp. intervenčných programov, prostredníctvom ktorých sa môžu jednotlivci dozvedieť o sebe niečo nové, vyskúšať si a nacvičiť nové správanie, prežívanie, hodnotenie a cítenie, zmeniť navyknuté správanie, fixované stereotypy.

Nezistili sme vzťah medzi otvorenosťou voči skúsenosti a životnou spokojnosťou učiteľov. Medzi uvedenou osobnostnou črtou a životnou spokojnosťou učiteľov v našej výskumnej vzorke sa nepreukázal (pozitívny ani negatívny) vzťah. Výskumné zistenia iných autorov (R. R. McCrae, P. T. Costa, 1991) považujú otvorenosť voči skúsenosti za faktor ovplyvňujúci životnú spokojnosť, pretože v niektorých situáciách dokáže zosilniť pozitívne či oslabiť negatívne emócie, a to v konečnom dôsledku ovplyvňuje spokojnosť so životom.

Predpoklad, že sebahodnotenie učiteľov – merané RSES Rosenbergovou škálou sebahodnotenia – významne ovplyvňuje pociťovanie životnej spokojnosti, sa potvrdil. Sebahodnotenie predstavuje pozitívne alebo negatívne smerovanie k vlastnej osobe, ide o celkové posúdenie vlastnej osoby. Možno predpokladať, že keď si učiteľ cení svoju osobu, pociťuje väčšiu spokojnosť so životom. Negatívne sebahodnotenie má vplyv na rôzne oblasti života, t.j. ak učiteľ nemá dôveru vo vlastné schopnosti, dosahovanie úspechu môže byť náročnejšie, čo následne vplýva i na jeho spokojnosť so životom. Naše zistenia korešpondujú s výsledkami viacerých domácich i zahraničných výskumov (R. A. Emmons, E. Diener, 1985; E. Diener, M. Dienerová, 1995; M. Blatný, L. Osecká, 1998; T. Kollárik, E. Sollárová et al., 2004 a iní), ktoré potvrdzujú, že pozitívne hodnotenie vlastnej osoby je jedným z hlavných predpokladov pociťovania spokojnosti so životom. Podľa E. Dienera a M. Dienerovej (1995) sa v individualistických krajinách na spokojnosti so životom podieľa i pozitívne sebahodnotenie, ktoré je tvorené najmä výkonom jednotlivca a schopnosťou vyrovnávať sa so životom.

Na základe uvedených zistení možno predpokladať, že i úspech v živote učiteľov našej výskumnej vzorky vplýva na pozitívne sebahodnotenie a tým i na životnú spokojnosť. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že pozitívne hodnotenie vlastnej osoby sa nedá naučiť, pretože je tvorené skúsenosťami jednotlivca (R. Ranzijn, J. Keeves, M. Luszcz, N. T. Feather, 1998) a je výsledkom feedbacku, ktorý mu poskytujú sociálne kontakty (R. R. McCrae, P. T. Costa, 1991). M. Blatný (2001) uvádza, že človek môže súčasne pociťovať spokojnosť so svojím životom a hodnotiť svoju osobu negatívne. Podľa citovaného autora životnú spokojnosť ovplyvňujú rozdielne osobnostné charakteristiky ako sebahodnotenie. Na životnú spokojnosť

pôsobia vo väčšej miere afiliantné vlastnosti (úprimnosť, a pod.) a na sebahodnotenie najmä psychická odolnosť a tvrdosť.

Ďalej sme zisťovali, na základe ktorých osobnostných črt možno predikovať životnú spokojnosť u učiteľov. Zistili sme, že emocionálna stabilita, extravézia a pozitívne sebahodnotenie sú prediktormi životnej spokojnosti. Mnohé výskumy potvrdzujú, že sebahodnotenie a temperamentové rysy osobnosti extravézia a neurotizmus zohrávajú významnú rolu pri pociťovaní životnej spokojnosti (M. Blatný, 2001; M. Blatný, L. Osecká, 1997; a iní). Podľa našich zistení osobnostné črty emocionálna stabilita, extravézia a sebahodnotenie predikujú životnú spokojnosť učiteľov. Kludný, vyrovnaný prístup, spoločnosť a aktivnosť a posúdenie vlastnej osoby ako hodnotnej vedie k pociťovaniu spokojnosti so životom učiteľov.

ZÁVER

Učitelia našej výskumnej vzorky sú extravertovaní, svedomití, prívetiví, s pozitívnym sebahodnotením a nižším neurotizmom, zároveň málo otvorení voči skúsenosti. S výnimkou otvorenosti voči novým skúsenostiam všetky osobnostné vlastnosti majú vplyv na životnú spokojnosť učiteľov. Pre rozvoj otvorenosti voči skúsenosti považujeme za účinné aplikovať intervenčné programy, ktoré majú potenciál pozitívne ovplyvniť sebazpoznanie, vnímavosť voči svojmu prežívaniu, zvedavosť a záujem o nové informácie a skúsenosti. Možno predpokladať, že realizácia koncepcie profesijného rozvoja učiteľov zakotvená v novej školskej reforme podporí uvedené a pozitívne ovplyvní spokojnosť učiteľov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ANDREWS, F. M., WHITNEY, S. B. *Social indicators of well-being: American's perceptions of life quality*. New York : Plenum, 1976.
- BARRETT, A. J., MURK, P. J. Life Satisfaction Index for the Third Age (LSITA): A Measurement of Successful Aging. 2006. Dostupné z https://idea.iupui.edu/dspace/bitstream/1805/1160/1/Barrett_&_Murk_Life%20Satisfaction.pdf, cit 11.12.2008.
- BARRICK, M. R., MOUNT, M. K. The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel psychology*, 1991, roč. 44, s.1-26.
- BLATNÝ, M. *Personality Correlates of Self-Esteem and Life Satisfaction: Similarities and Differences*. 10th European Conference on Personality, Cracow : 2000, July 16 – 20.
- BLATNÝ, M. Osobnostní determinanty sebahodnocení a životní spokojenosti: mezipohlavní rozdíly. *Československá psychologie*, 2001, roč. 45, č. 5, s. 385 – 392.
- BLATNÝ, M., OSECKÁ, L. The relationship between global self-assessment and temperament and interpersonal personality characteristic. *Studia psychologica*, 1997, roč. 39, č. 1, s. 39-44.
- BLATNÝ, M., OSECKÁ, L., HRDLIČKA, M. Zdroje sebahodnocení u temperamentových typů. *Československá psychologie*, 1998, roč. 42, č. 4, s. 297 – 305.
- BLATNÝ, M., JELÍNEK, M., BLÍŽKOVSKÁ, J., KLIMUSOVÁ, H. Personality correlates of self-esteem and life satisfaction. *Studia psychologica*, 2004, roč. 46, č. 2, s. 97 – 104.
- BRASLAWSKY, C. *Teacher Education from the Perspective of the Demands of Curricular Change*. Paper presented to 46 World Assembly ICET, Santiago, Chile, July 2001, in World Yearbook of Teacher Education. UNESCO-ICWT, 2001, CDR.

- BRATSKÁ, M. *Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život*. Bratislava : UK, 2001.
- BRICKMAN, P., COATES, D., JANOFF-BULMAN, R. Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? *Journal of Personality and Social Psychology*, 1978, roč. 36, s. 917-927.
- BRIEF, A. P. *Attitudes in and around organizations*. Thousands Oaks, CA : Sage, 1998.
- BRUENING, T. H., HOOVER, T. S. Personal Life Factors As Related To Effectiveness and Satisfaction of Secondary Agricultural Teachers. *Journal of Agricultural Education*, 1991, s. 37-43.
- BRUNSTEIN, J. C., SCHULTHEISS, O. C., GRÄSSMANN, R. Personal goals and emotional well-being: The moderating role of motive dispositions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, roč. 75, s. 494-508.
- CAMPBELL, A., CONVERSE, P.E., RODGERS, W.L. *The quality of American life: Perception, evaluation, and satisfaction*. New York : Sage, 1976.
- CUMMINS, R. A. Personal income and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 2000, 1, s. 52-74.
- DARGOVÁ, J. *Tvorivé kompetencie učiteľa*. Prešov : Privatpress, 2001.
- DENEVE, K. M., COOPER, H. The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 1998, 124, s. 197-229.
- DIENER, E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 1984, roč. 95, č. 3, s. 42-575.
- DIENER, E., DIENER, M. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, roč. 68, s. 653-663.
- DIENER, E., SUH, E., OISHI, S. Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 1997, roč. 24, s. 25 – 41.
- DIENER, E., SUH, E. M., LUCAS, R. E., SMITH, H. L. Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 1999, 125, s. 276 – 302.
- EASTERLIN, R. A. *Explaining happiness*. Proceedings of the National Academy of Sciences, 100, 2003. 11176-11183
- EMMONS, R. A., DIENER, E. Personality correlates of subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1985, 11, s. 89 – 97.
- FAHRENBERG, J., MYRTEK, M., SCHUMACHER, J., BRÄHLER, E. *Fragebogen zur Lebenszufriedenheit (FLZ)*. Handanweisung. Goettingen : Hogrefe, 2000.
- FAHRENBERG, J., MYRTEK, M., SCHUMACHER, J., BRÄHLER, E. *DŽS – Dotazník životní spokojenosti*. Praha : Testcentrum, 2001.
- FEIST, G. J., BODNER, J. F., JACOBS, J. F., MILES, M., TAN, V. Integrating topdown and bottom-up structural models of subjective well-being: A longitudinal investigation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, roč. 68, č. 1, s. 38-150.
- GROB, A. Adolescents' subjective well-being in fourteen cultural contexts. In: J.-E. Nurmi (Ed.) *Adolescents, cultures and conflicts: Growing up in contemporary Europe*. s. 21-42, New York : Garland Publishing, 1998.
- HART, P.M. *Predicting employee life satisfaction: A coherent model of personality, work and non-work experiences, and domain satisfactions*. *Journal of Applied Psychology*, 1999, 84, s. 564-584.
- HAYBRON, D. M. *Life satisfaction, Ethical Reflection, and the Science of Happiness*. Department of Philosophy, Saint Luis University, 2005. Dostupné z <http://pages.slu.edu/faculty/haybron/LS%20Ethical%20reflection%20&%20science%20of%20H%20v4single.pdf>, cit 24. 11. 2008.
- HEADEY, B., WEARING, A. Personality, Life Even, and Subjective Well-Being: toward a Dynamic Equilibrium Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1989, 57, s. 731-739.

- HEAVEN, P. C. L. Extraversion, neuroticism and satisfaction with life among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 1989, 10, s. 489-492.
- HELLER, D., ILIES, R., WATSON, D. The Role of Person Versus Situation in Life Satisfaction: A Critical Examination. *Psychological Bulletin*, 2004, roč. 130, č. 4, s. 574-600.
- HELSON, H. *Adaptation-level theory*. New York : Harper & Row, 1964.
- HERMOCHOVÁ, S. *Sociálne psychologický výcvik. Techniky SPV*. Praha : SNP, 1981.
- HERZOG, A. R., RODGERS, W. L., & WOODWORTH, J. *Subjective well-being among different age groups (Research Rep. No. 9107)*. Ann Arbor : University of Michigan, Institute for Social Research, 1982 .
- HNILICA, K. Vplyv pracovného stresu a životných udalostí na spokojnosť se životom. *Československá psychologie*, 2004, roč. 48, č. 3, s. 193-202.
- HŘEBÍČKOVÁ, M. Obecné dimenze popisu osobnosti: Big Five v Češtine. *Československá psychologie*, 1999, roč. 43, č. 1, s. 1-12.
- CHORVÁT, F. *O smyslu života a práce*. Praha : Práca, 1990.
- KAHNEMAN, D. Objective happiness. In: D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundation of hedonic psychology*, New York : Sage, 1999, s. 3-25.
- KARIKOVÁ, S. Motivácia a fluktuácia v učiteľskej profesii. *Pedagogická revue*, 2005, roč. 57, č. 3, s. 284-293.
- KNOTEK, P., ŠÍPEK, J. Mentálne hygienické aspekty práce osobnosti a duševné zdravie učiteľa. In: Langová, M., Kodým, M. *Psychologie činnosti a osobnosti učitele*. Praha : Academia, 1987.
- KOHOUTEK, R. *Sebezpoznaní, sebehodnocení a sebevýchova*. Brno : Cerm, 1997.
- KOLLÁRIK, T., POLIAKOVÁ, E., RITOMSKÝ, A. *Škála životnej spokojnosti v starobe*. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1987.
- KOLLÁRIK, T., SOLLÁROVÁ, E. A KOL. *Metódy sociálnopsychologickej praxe*. Bratislava : IKAR, 2004, 264.
- KOSOVÁ, B. *Primárny stupeň vzdelávania v medzinárodnom porovnaní*. Banská Bystrica : PF UMB, 2003.
- KOUBEKOVÁ, E. Dimenzie osobnosti vo vzťahu k životnej spokojnosti adolescentov z aspektu medzipohlavných rozdielov. In: *Psychológia pre život alebo ako je potrebná metanoia*, 23. Psychologické dni, Bratislava : Pelikán, 2005.
- KOVÁČ, D. Psychologists and quality of life. *Studia Psychologica*, 2001, roč. 43, č. 2, s. 161-167.
- KWAN, V. S. Y., BOND, M. H., SINGELIS, T. M. Pancultural explanations for life satisfaction: Adding relationship harmony to self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1997, 73, s. 1038 – 1051.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha : Portál, 2001.
- LANCE, C. E., LAUTENSCHLAGER, G. J., SLOAN, C. E., VARCA, P. E. A comparison between bottom-up, top-down, and bidirectional models of relationships between global and life facet satisfaction. *Journal of Personality*, 1989, roč. 57, s. 601-6024.
- LAND, K.C.: Social Indicators. In: Borgatta, E.F. and Montgomery, R.V. (Eds) *Encyclopedia of Sociology*, revised edition, 1999, 133-157.
- LANGOVÁ, M., KODÝM, M. *Psychologie činnosti a osobnosti učitele*. Praha : Academia, 1987.
- LAWRENCE, R. H., LIANG, J. Structural integration of the Affect Balance Scale and the Life Satisfaction Index A: race, sex, and age differences. *Psychology and Aging*, 1988, 3, s. 375-384.

- LEJKOVÁ, E. *Osobné ciele a subjektívna pohoda starých ľudí*. Psychologické aspekty kvality života. Zborník príspevkov. 25. – 26. 4. 2001. Bratislava : Stimul, 2001, s. 166-174.
- LUCAS, R. E., CLARK, A. E., GEORGELLIS, Y., DIENER, E. Reexamining adaptation and the set point model of happiness: Reactions to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2003, roč. 84, s. 527-539.
- LYKKEN, D. T., TELLEGEN, A. Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 1996, 7, s. 186-189.
- MACEK, P., OSECKÁ, L. Identity, Self, and coping strategies of the Czech adolescents as possible predictors of their well-being. *Youth in the year 2000: Psychological Issues and Interventions*. Marbach Kastle : 1992.
- MEADOW, H. L., MENTZER, J. T., RAHTZ, D. R., SIRGY, M. J. A Life Satisfaction measure based on judgement theory. *Journal: Social Indicators Research*. Springer Netherlands, 1992, vol. 26, 1, s. 23 – 59.
- MCCRAE, R. R., COSTA, P. T., JR. Adding love and work: The full five-factor model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1991, 17, s. 227-232.
- MROCZEK, D. K., SPIRO, A. Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2005, roč. 88, č. 1, s. 189-202.
- OISHI, S., DIENER, E., SUH, E., LUCAS, R. E. Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality*, 1999, roč. 67, s. 157-184.
- OROSOVÁ, O., SCHNITZEROVÁ, E. Inovačné trendy a aktuálne črty kurikula psychológie v pregraduálnej príprave učiteľov. *Pedagogická revue*, 2002, roč. 52, č. 3, s. 77-83.
- PAULÍK, K. *Psychologické aspekty pracovnej spokojnosti učiteľů*. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravskej univerzity, 1999.
- PAVOT, W., DIENER, E., COLVIN, C. R., SANDVIK, E. Further validation of the Satisfaction with Life Scale: evidence for the cross-method convergence of well-being measures. *Journal of Personality Assessment*, 1991, roč. 57, s. 149-161.
- PIEDMONT, R. L., MCCRAE, R. R., COSTA, P. T. An assessment of the Edwards Personal Preference Schedule from the perspective of the five-factor model. *Journal of Personality Assessment*, 1992, roč. 58, s. 67-78.
- PLAŇAVA, I., RAJMICOVÁ, K., BLAŽKOVÁ, P. Manželská spokojnosť a partnerské interakcie. *Československá psychologie*, 2003, roč. 47, č. 5, s. 385 – 391.
- POPELKOVÁ, M., POPELKA, V. 1999. *Aktivizačné metódy vo výučbe*. Zborník medzinárodného seminára. Nitra : SPU, 1999, s. 101-104.
- POPELKOVÁ, M., SOLLÁROVÁ, E., ZAŤKOVÁ, M. *Intervenčné programy v príprave pracovníkov v pomáhajúcich profesiách*. Nitra : FSV UKF, 2003.
- PROKOP, J. Proměny profese polských učitelů se zaměřením na vzdělávací programy (reforma, trendy, inspirace). *Pedagogická revue*, 2005, roč. 57, č. 2, s. 125-138.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997.
- RANZIEN, R., KEEVES, J., LUSZCZ, M., FEATHER, N. T. The role of self perceived usefulness and competence in self-esteem of elderly adults: Confirmatory factor analyses of the Bachman revision of Rosenberg's self esteem scale. *The Journal of Gerontology*, 1998, roč. 53B, č. 2, s. 96-104.
- ROSA, V., TUREK, I., ZELINA, M. *Návrh koncepcie výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike: Projekt Milénium*. Nitra : Slovenská didaktika, 2000.
- ROSENBERG, M. *Conceiving the Self*. New York : Basic Books, 1979.
- RUISEL, I., HALAMA, P. *NEO päťfaktorový osobnostný inventár*. Testcentrum-Hogrefe : Praha, 2001.

- RYAN, R. M., DECI, E. L. On happiness and human potentials: A review of hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 2001, roč. 52, s. 141-166.
- SALBOT, V., SABOLOVÁ, G. Program rozvíjania tvorivosti študentov učiteľstva. *Technológia vzdelávania*, 1993, roč. 1, č. 10, s. 13-14.
- SARMÁNY SCHULLER, I. *Potreba štruktúry schopnosť vytvárania štruktúry ako osobnostné konštrukty*. In: Sarmány Schuller, I. (Eds.): Zborník Psychológia pre bezpečný svet. Psychologické dni 10. – 12.9. 2001, Trenčín, 2001.
- SCHIMMACK, U., RADHAKRISHNAN, P., OISHI, S., DZOKOTO, V., AHADI, S. Culture, personality, and subjective well-being: Integrating process models of life satisfaction. *Journal of Personality and Social psychology*, 2002, roč. 82, s. 582-593.
- SCHMUTTE, P.S., RYFF, C.D. Personality and well-being: Reexamining methods and meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1997, roč. 73, s. 549-559.
- STONES, M.J., HADJISTAVROPOULOS, T., TUUKO, H., & KOZMA, A. Happiness has traitlike and statelike properties: A reply to Veenhoven. *Social Indicators Research*, 1995, roč. 36, s. 129-144.
- STRMEŇ, L., RAISKUP, J. CH. *Výkladový slovník*. Bratislava : Iris, 1998.
- TELLEGEN, A., LYKKEN, D. T., BOUCHARD, T. J., JR., WILCOX, K., SEGAL, N., RICH, S. Personality similarity in twins reared apart and together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1988, roč. 54, s. 1031-1039.
- VEENHOVEN, R. Developments in satisfaction-research. *Social Indicators Research*, 1996, roč. 37, s. 1-46.
- WALTEROVÁ, E. Učiteľé: proměny profese a rekonstrukce jejich vzdělávání. *Pedagogická revue*, 2002, roč. 54, č. 3, s. 220-239.
- WATSON, D. The relationship between personality and life satisfaction. *Personality and individual differences*, 2000, roč. 31, s. 903-914.
- WILLITS, F. K., CRIDER, D. M. *Health rating nad life satisfaction in the later middle years*. *Journal of Gerontology*, 43, 1988, 172-176.
- ZELINA, M. *Alternatívne školstvo*. Bratislava : IRIS, 2000.